

SIPOS ENDRE

FESTŐI MŰALKOTÁSOK SZEREPE IDENTITÁSUNK MEGŐRZÉSÉBEN

A műalkotások elemzésekor sokféle úton elindulhatunk. A művészettörténészek egy jelentős része a műben a modernséget, a kor új esztétikai szemléletének érvényesülését kéri számon; az anyaghasználatban, a forma- és téralakításban, a színességben s a kompozícióban. Más elemzők elsősorban a műalkotások lelki és szellemi háttérét próbálják feltárni, azaz a tartalomból indulnak ki, a tartalom által létrejövő hitelességből. S ennek alapján ítélik meg a mű formavilágát. Miképpen felel meg az adott mű az adott tartalomnak, illetve új tartalmak milyen új formateremtéshez járulnak hozzá. Vajon valóban újak ezek a tartalmak, vagy csak az újdonság látszatát szeretnék az új formán keresztül kelteni?

Az emberi létezésnek, a nemzeti létnek vannak olyan eszmei-világnézeti elemei, amelyek évszázadokon keresztül állandóak, változatlanok maradnak a művészeti stílus-korszakoktól függetlenül. Ezek az állandó antropomorf tartalmak nem kötődnek egyetlen formamegoldáshoz sem. Ezek különböző anyagokkal, formákkal, terekkel, színekkel, kompozíciós megoldásokkal újra és újra életre keltethetők. Talán éppen ez a művészet feladata: elemi emberi, elemi nemzeti érzések életben tartása, identitástudatunk megszilárdítása, a történelmi igazságokkal való szembenézésünk lehetővé tétele.

A magyar történelmi festészet egyik legdrámaibb, legkegyetlenebb, ugyanakkor legőszintébb, legmélyebb szellemi tartalmakat feltáró képe a Dózsa népe. Valójában nem történelmi kép, azaz nem konkrét, egyedi eseményhez kötődik. Szimbolikus kép. A magyar történelem tragikus egé-

Madarász Viktor: Dózsa népe (1868)

szét sűríti magába. Az *egészmeragadás* szellemi munkája nyomán követhető a kép egészében, részleteiben s a részek viszonylatában.

A kép tematikailag, illetve ikonográfiai megoldásaiban, kompozíciós szerkezetében a *Levétel a keresztről* jézusi

Kőrösfői-Kriesch Aladár: Halottak napja... (1910)

stációját idézi. Az 1868-ban készült alkotás szabadságharcunk bukása után 19 évvel, az úgynevezett „kiegyezés” után egy évvel készült. Az évszámok fontosak a kép szimbolikájának, illetve konkrét tartalmának megértéséhez, ugyanis itt nem pusztán a keresztről való levétel egyik parafrázisát látjuk. Ennél sokkal többet!

A képeknek öt szereplője van, de a rajta látható tárgyak is beszédesek, figyelemre méltóak. A kereszt helyén akasztófa áll, amelynek vertikális tengelye a kép középtengelyétől balra látható. Az akasztófa horizontális ágán fekvő harcos éppen most vágja el a kötelet, ami a meztelen halottat tartja. Jól látható, hogy a halott kezei s lábai össze vannak kötve, azaz a legmegalázóbb módon akasztották fel. A tehetetlen testet egy másik harcos tartja a hátán, a súly az előrelépő jobb lábára nehezedik. A kép bal előterében az előrelépő magyar vitéz a karját magasba lendíti, halott harcostársukat ő fogja átvenni. A keresztfától balra álló magyar vitéz bal felé, a távolba néz, s a lepel két sarkát felemeli: ő fogja a halott testvért a sírba helyezni. A szerzőszámok, a sírásás kellékei s a lepeltartó vitéz sisakja a kép bal alsó sarkában található. Az alakok mozdulatában érezhető az a patetikus méltóság, amit klasszikus formalképzéssel lehet megjeleníteni. Ugyanakkor különös nyugtalanság, fájdalom, sztoikus elszántság is tükröződik az arcokon, a mozdulatokon: a további tettekre készség. Ugyanis nincs vége a harcnak. A halottnak meg kell adni a végső tiszteletet, s készen kell állni a további küzdelemre. A leplet tartó harcos a távolba néz. Mintha érezné a következő veszélyt, amely minden irányból fenyeget.

Mint tudjuk, a festő, Madarász Viktor személyesen is részt vett a szabadságharcban. Alakjai a nemzeti gyászt szívből jövően élik át. Ezek szerint a nemzeti gyászról szól a kép? A szívet tépő végtelen fájdalomról? Nem. Hanem

arról az őserőről, ami bennünk van, s ami újraéled minden nemzedékben. A kép stabil horizontális-vertikális teréből szinte kirobannak a diagonális irányú mozgások. Ezek a mozdulatok ráadásul téri-formai ritmusegységgé szerveződnek. A lepel redői ritmusegységet alkotnak a halott test formáival. Az álló harcosok lábai pedig andráskeresztként nőnek ki a földből, magukba szívják azt az őserőt, ami a magyar földből sugárzik. De jelen van a többi őselem is: a felhős égbolt, a távoli folyó, a tűz vitalitása a küzdőszelemben. Amellett hogy az alakok zárt-centrális kompozíciós egységgé szerveződnek, a kép mégis nyitott minden irányban (huzatos, mint a Kárpát-medence). Mintha egy hatalmas horizontális kép egy része tárulkozna csak fel számunkra. A festmény két vertikális széle az akasztófaival párhuzamosan szinte rákényszerít bennünket arra, hogy nézzünk szembe az igazsággal.

A halottak napja minden évben alkalmat nyújt arra, hogy számvetést végezzünk őseink életútjáról, keresztútjáról és a mi saját életutunkról is. (S a találkozási pontokról.) Ezt tette a gödöllői művésztelenen alkotó Kőrösfői-Kriesch Aladár is, amikor egy különös-mitikus képet hozott létre. Nem csupán egy miliót, egy életérzést jelenített meg szecessziós-szimbolikus képi eszközökkel. Sokkal többről van szó.

A kép expresszivitását az biztosítja, hogy a sírdombra helyezett gyertyákból hatalmas fény árad. S e fény alulról világítja meg az arcokat. A nagy fény szinte feloldja a plasztikus formákat, illetve átszellemíti, leegyszerűsíti, a lényegét mutatja meg. Ily módon redukált, polarizált forma és színvilág jön létre, mely tökéletesen illeszkedik a tartalomhoz, a kifejezési szándékhoz. Mintha az élet és a halál határmezsgyéjén állnánk.

A kép szerkezetileg a horizontális és vertikális erők ellentétére és egységére épül. A bal oldalon álló két alak a

Kőrösfői-Kriesch Aladár: A tiszt kaszinó falképének terve (1919)

Csók István: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre (1890)

gyász méltóságát adja, a sírdomb mellett ülők pedig az időben átélt időtlenséget. Különösen a jobb szélen kontúrral kiemelt nőalak mimikájában kel életre elrejtettségéből a szomorú jövő. Az alulról érkező fény miatt mind az öt alak légiessé, álomszerűvé válik. Ugyanakkor zárt egységet alkotnak, a háttértől határozottan elkülönülnek.

Mintha két világ jelenne meg a képen. A mélytérben az éjszakai földi világ, az előtérben egy különös-mitikus égi világ. Kompozíciós, ikonográfiai megoldásában a *Sírbatétel* modelljére ismerünk, melyben a feltámadás szelleme is tapinthatóvá válik.

Érdemes az 1910-ben készült előző képet a kilenc évvel később, a művész halála előtt alkotott képpel összehasonlítani. Ugyanaz a kompozíciós megoldás. Horizontális helyzetű képmező. Sírbatétel. A sírdomb helyén ragyogó szépségű, fehér lepellel borított, törékeny nőalak fekszik. Nem halott, most éppen álomba szenderül. Az egész kép álomszerű, de nagyon is valóságos. A történet mintha a felhők között játszódna. A szimbolikus tartalom egyértelmű. Ismert figurák az ártatlan, védtelen testre támadnak. Hungária testére. A dögmadár karmai belemélyeszi, fiókái is ott vannak. Az élő test szétmarcangolása különböző gyilokeszközökkel kezdődik el. A háttérben, a kép felső szélén felsejlenek a magyar történelem dicső alakjai, a magyar múlt képviselői. Ők csak szemlélődnek, nem szólhatnak bele a saját jövőjükbe. S a mi múlttá váló jelenünkbe se.

Van ezen a képen valami hátborzongató, szorongó kilátástalanság, akárcsak Hieronimus Bosch pokoljeleneteiben. De az ott érzékelt jelen idejű szenvedések a Földön elkövetett bűnök logikus következményei. Hungária szétszaggatásának nincs emberi ésszel felfogható logikai háttere.

A kész, a végleges kompozíció nem jöhetett létre. A festő földi útja véget ért. De hát ezek az álmokképek nemcsak az ő képzeletében voltak és vannak jelen! Ezek a képek újra és újra felszínre lépnek, és kísértének bennünket. Kollektív tudat alatti tájaink szerves részét alkotják.

Csók István *Ezt cselekedjétek* című képén egyszerűség, tisztaság, lelki mélység, átszellemültség, protestáns istentisztelet. Úrvacsora. A pusztægresi templomban vagyunk. Az Úr asztalát hímezett terítő borítja. A lelkész az Úr asztala mögött áll. Itt kerül sor a kenyér és bor átvételére. Parasztlányokat és fiatal parasztasszonyokat látunk. A kép bal szélétől indulnak az úrvacsorai jegyek átvétele után az asztalt megkerülve, a kép jobb előtere felé közelednek (az óra járásának megfelelően). Kezükben kendőt tartanak.

A kép előterében haladó fehérruhás lány vonja magára legelőször a figyelmet. Lépésében, kissé lehajtott fejtartásában, komoly, kissé szomorú tekintetében, egész lényében

van valami különös méltóság, talán zárkózottság is, ahogy a kendőjét maga elé tartja. Tisztaság, szelídség, ártatlanság, természetesség. A jobb szélen mögötte jövő lányt előlnézetből látjuk. Ő is kissé lehajtja a fejét, lefelé néz: hasonló átszellemültséggel éli át az Úrral való találkozást. A bal háttérben álló, s az úrvacsorára készülő lányok oldottabbak, azaz nincs még tekintetükben ez a komoly meghatottság. Szinte érezzük a képen az átszellemülés misztériumát, s a miliőt, amit a közösség teremt az Úr Asztala körül. Heidegger azt mondaná, hogy maga a lét szólal meg. A magyar létezés. A rejtőzködő igazság válik el nem rejtetté. A magyar igazság. S mi a magyar igazság? Az Isten által kimért sors elfogadása. Nemcsak az ünnepnapok szentségének méltóságteljes átélése, hanem a hétköznapok verejtékes küzdelmének vállalása. Nemcsak egyéni sorsvállalás, hanem népünk lelke is jelen van e szép, erős, fiatal lányok tekintetében és súlyos lépteiben.

A Trianoni Szemle 2015-ös évkönyvében Zeke Gyula „Pálással a lövészárokból” című írásában nagybátyjára, Okos Gyula lelkészre emlékezik. Az az életérzés, amiről barátunk ír, mindannyiunk közös tulajdona. S ezt az életérzést szolgáltatta meg a festő, Csók István életének egyik főművében, a *Keresztelő az őcsényi református templomban 1906* (melyet illusztrációként közreadtunk).

Igen, a képen látható lelkész, s a fiatal leányok és asszonyok a magyar identitás életbentartói. Amikor először láttam ezt a képet, különös hatást gyakorolt rám. Ezt a gyógyító hatást most is érzem. Gyerekkoromat idézi. Illetve, mintha emlékeznék arra a korra, amikor még nem is éltem. 1890-ben született a kép. Dédanyáink láthatók rajta. „*Akik még mindig élnek.*” – írja Zeke Gyula. (Bármerre megyünk az országban, minden óriásplakáton szép nők hívják fel magukra a figyelmet, különböző pózokban, felvett, behízelgő-tetszelgő mosollyal, vigyorral vagy pózolt komolysággal. Igaznak akarnak látszani. (Nem sikerül nekik.)

Milyen titkokat hordoznak a Csók István képein látható lányok, akik saját keresztútjukon indulnak el az Úr Asztala körül, akik együtt tudnak élni az Úrral? „*Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*” Valóban ilyen hatalmas összetartó és felemelő ereje van az isteni hitnek? A szép, a jó, az igaz képes szétszakíthatatlan frigyre lépni az ember lelkében? Képes újra és újra megtisztulni, s egy idő után a szennyet magától távol tartani? Igen! Igen! S mindez az Isten iránti alázat önbizalom-növelő méltóságából származik, s növekedik mindannyiunkban. Ezt az alapérzést kellene a mai leányainkkal megismertetni: ezt a komolyságot. Hogy kiegyensúlyozott, boldog társakká, anyákká válhassanak!